

Representació, mite i realitat en *L'Atlàntida* de Jacint Verdaguer*

View metadata, citation and similar papers at core.ac.uk

brought to you by CORE

provided by R

Aquest treball és fruit de la recerca inscrita en el projecte «Renaixença i literatura, 1854-1898. Institució, representacions i identitat» (FFI2012-31489) i concretament dels estudis que s'hi han dut a terme relacionats amb la importància de la representació, com a categoria d'anàlisi, en la literatura catalana del segle XIX. La lectura que es proposa de *L'Atlàntida* explora la manera com la tensió — més que no pas el conflicte — entre mite i realitat és mostrada per Jacint Verdaguer mitjançant uns paisatges i uns espais que són la representació poètica dels efectes d'un viatge mític i alhora espiritual.

Una primera mirada, si es vol superficial, a la trama plantejada en el poema èpic que Verdaguer va acabar d'escriure el 1877 podria fer pensar que allò essencialment mític en aquesta obra són els viatges que du a terme l'heroi protagonista —Hèrcules/Alcides— des del cant primer fins al desè. Abans, doncs, d'entrar en matèria i de referir-me de manera detallada al concepte de «mite» i d'«heroi mític» val la pena fixar-se en la seqüència d'aquests desplaçaments. En el cant primer, després de l'explicació del naufragi de Colom, de la descripció de l'Atlàntida per part de l'ancià que l'acull en terres andaluses i de la presentació de la rebel·lió dels atlants contra Déu, Alcides apareix a l'extrem septentrional de la Península Ibèrica, on intenta salvar Pirene de les flames. Després d'escoltar el relat de la filla de Túbal sobre la mort del seu pare a mans de Gerió, i abans de la mort d'aquesta, rep en herència el regnat d'Hespèria. Tot seguit Hèrcules es dirigeix a Gades, on troba Gerió. Aquest cant, per si sol, ja podria

*Aquest treball s'inscriu en el marc del projecte FFI2012-31489 finançat pel Ministerio de Economía y Competitividad, i en les activitats del «Grup de Recerca d'Estudi de la Literatura del Vuit-cents (GELIV)».

ser considerat un viatge mític i generador de ciutats també mítiques ja que, com és ben sabut i com ha estat estudiat a bastament, Alcides, en desplaçar-se des del Pirineu a Gades, veu la muntanya de Montjuïc i promet construir una ciutat als seus peus, Barcelona, per dominar el mar Mediterrani amb la seva grandesa.

En el cant segon, «L'hort de les Hespèrides», Hèrcules arriba a Gades i coneix la història d'Hesperis, però prossegueix el viatge que li permet contemplar la bellesa i la grandiositat de l'Atlàntida, lloc on aconsegueix matar el drac que custodia el taronger de la fruita d'or i prendre'n una branca.

En el cant tercer els atlants s'adonen que la profecia rebuda sobre la fi del continent es fa realitat, i que la destrucció de l'Atlàntida és imminent. Persegueixen Alcides, que busca Hesperis, i comença el gran combat.

En el cant quart, «Gibraltar obert», Alcides torna a desplaçar-se per la geografia meridional de la península i arriba a Gades, planta la branca del taronger i, per salvar-se de la persecució dels atlants, destrueix Calpe.

I en l'últim cant s'explica la vida compartida, fins al final dels seus dies, per Hesperis i Alcides en «La nova Hespèria» des d'on l'heroi, abans de morir, torna a viatjar per la Península: «se'n vola a Finisterre, com fletxa desparada / del rei dels de Caldea per travessar lo cor» [...] «i aixeca als núvols d'Hèrcules la torre damunt seu»,¹ veu els rius Due-ro i Guadiana, la ciutat de Granada i, vorejant la costa des de Gibraltar, remunta fins a Sagunt, escolta la «Balada de Mallorca», i «reprèn la via Alcides, i dant a Barcelona / del mar lo ceptre, en braços l'asseu de Montjuïc».² Finalment, Hèrcules encara retorna a Gades on, abans de morir, construeix les columnes amb la llegenda *Non plus ultra*.

De manera molt esquemàtica es pot dir que aquest és el trajecte d'Hèrcules per uns espais físics que el porten a recórrer de nord a sud i d'est a oest la geografia ibèrica i a arribar a l'extrem del continent atlàntic. Aquest, però, no és l'únic viatge del qual es parla en el poema de Verdaguer: el viatge de Colom, tot i que pugui semblar només una insinuació enmig de l'èpica atlàntica, també hi és ben present i no és,

1. VERDAGUER, Jacint. *L'Atlàntida*. Vic: Eumo Editorial-Societat Verdaguer, 2002, p. 237 (v. 125-128).

2. *Ibíd.*, p. 241-242 (v. 211-212).

en cap cas, anecdòtic. Les cartes escrites pel poeta, els esbossos de *L'Atlàntida* —les diverses versions del *Colom*—, els llibres pels quals es va interessar des de la seva joventut, etc., mostren com la seva passió, més enllà del mite atlàntic, era la figura del «descobridor» i el viatge cap al nou món.

Com que la recerca sobre el rastre i la inspiració colombina va ser estudiada a bastament pel professor Pere Farrés, em remetré als estudis que va publicar en els números 8 i 9 de l'*Anuari Verdaguer*³ (1993-1995) i en el pròleg a *L'Atlàntida* publicada en l'*Obra completa* d'Eumo.⁴ En aquest darrer treball, sota el subtítol de «Fonts», Farrés ja va demostrar l'alta probabilitat que Verdaguer hagués consultat i llegit llibres com *Historia del Almirante don Cristóbal Colón*, d'Hernando Colón, *Vida y viajes de Cristóbal Colón*, de Washington Irving, la biografia de Colom escrita per Lamartine i traduïda el 1852, la *Vie et voyage de Christophe Colomb d'après des documents authentiques*, de Rose-ly de Lorgues publicada el 1862, etc.

A més d'això, una carta de Verdaguer a Collell reproduïda parcialment en l'esmentat número 9 de l'*Anuari Verdaguer*, deixa ben palès l'interès central de Verdaguer per la figura de Colom:

Lo que m dius del primer pla del poema era realment de l Atlàntida dintre l descobriment d Amèrica; mes això sempre ho he portat secret com un gros pecat de poc seny literari, que crech que no posaràs en públich. Lo que no m desagrada confessar es que Colom, eixa gran figura que sempre he venerat, me dugué á veure l Atlàntida; com en mon poema, l idea d eix món enfonzat desperta en el genoves l idea d un altre continent».⁵

Probablement mai se sabrà per què Verdaguer va deixar el tema colombí en un pla aparentment secundari dins de *L'Atlàntida* —a la

3. FARRÉS ARDERIU, Pere. «Fonts historiogràfiques de Colom de Jacint Verdaguer». *Anuari Verdaguer*, núm. 8 (1993), p. 7-55; i FARRÉS ARDERIU, Pere. «Verdaguer i Colom: o de la joventut a la maduresa del poeta». *Anuari Verdaguer*, núm. 9 (1995), p. 115-134.

4. FARRÉS ARDERIU, Pere. «Estudi preliminar». A: VERDAGUER, Jacint, *L'Atlàntida...*, p. 11-88.

5. FARRÉS ARDERIU, Pere. «Verdaguer i Colom: o de la joventut...», p. 119.

«Introducció», en el «Cant X» i en la «Conclusió»—,⁶ però el que sí que es pot certificar és que, de manera indirecta, entre el treball d'Hèrcules als Pirineus i la fundació de la Nova Hespèria —cants I i X—, es troba una gran quantitat de material literari que genera una representació del continent desaparegut, especialment de l'Hort de les Hespèrides i de la nova terra repoblada pels descendents d'Hèrcules, que comporta una idea de la naturalesa, de la moralitat, de la societat, de la fe, etc., que es projectarà en les intencions del viatger Colom i, en general, en el procés de «colonització» d'Amèrica imaginat per Verdaguer.

Segons la definició que dona Ann Rigney a *Imagology. The cultural construction and literary representations of national characters*, la «representació» és «la forma com els textos proporcionen imatges del món».⁷ Diu Rigney que aquest concepte de «representació», que és proper al de «discurs», més enllà de la idea de mimesi —en el sentit de reproducció fidel «i passiva» de la realitat preexistent— mostra la possibilitat de construir i de dirigir «activament» una visió de la realitat —del món— mitjançant la llengua i, en aquest cas, de la poesia. En definitiva, parafrasejant Barthes, es podria dir que les representacions són agents actius en la construcció de sentit. Des d'aquesta perspectiva és que em refereixo a les descripcions de l'hort de les Hespèrides, la nova Hespèria, Montjuïc, etc., com a generadores d'un sentit nou per al viatge de Colom que, més que un viatge de descobriment esdevé un viatge de missió en la preparació del qual, com ja he dit, es projecten moltes idees recollides de la visió i la vivència dels espais, dels caràcters, de les motivacions narrades en els deu cants de *L'Atlàntida*.

Una anàlisi extensa de l'obra comportaria la referència detallada a molts passatges, però aquí em referiré només a dos aspectes que em semblen significatius i que il·lustren de manera clara la tesi segons la qual en la representació dels itineraris i els espais transitats pel prota-

6. Especifico «dins *L'Atlàntida*» perquè el 1892 Verdaguer reprendria les seves primeres intencions amb un nou poema que mai va acabar i que va titular, llavors sí, *Colom*.

7. BELLER, Manfred i LEERSSEN, Joep. *The cultural construction and literary representations of national characters*. Amsterdam-New York: Editions Rodopi, 2007, p. 415-417: «[...] the preferred term to designate the ways in which texts (and other media) provide images of the world».

gonista de *L'Atlàntida* es percep la manera com Verdaguer entenia el viatge i la intenció de Colom a Amèrica:

I

En la «Introducció», després de ser rescatat per l'ermità contemplatiu, es narra com Colom és cridat a escoltar la història del continent desaparegut. O dit d'una altra manera, usant les paraules de Denis Cosgrove, Colom «aprèn a veure-hi gràcies a la mediació de paraules i imatges»:⁸

I obrint lo llibre immens de sa memòria,
descabdella el fil d'or d'aquesta història,
de perles d'Occident pur enfilai;
i el jove, per qui Europa era poc ampla,
de l'ànima les ales més eixampla,
com l'àliga marina al pendre espai.

De migdia amb los raigs la terra envolta,
com vella els fets de sa infantesa escolta,
i el mar, mig adormit, aixeca el front;
tot barreja sa música al gran càntic;
lo vell semblava el Geni de l'Atlàntic,
mes son gentil oient era Colom.⁹

A Colom, per tant, Europa se li fa petita i estén les ales del seu esperit per emprendre un viatge al llarg d'una extensa geografia, de mans de la narració de l'ancià. Aquest viatge, per poder comprendre en el seu sentit profund tot el poema èpic, cal interpretar-lo com un desplaçament en l'espai físic però sobretot com un trànsit espiritual, al servei del qual Verdaguer va disposar tot un aparell de referències simbòliques —i també místiques— entre les quals cal assenyalar la imatge de l'envolament dels personatges —tant verdagueriana!—

8. COSGROVE, Denis. *Observando la naturaleza: el paisaje y el sentido europeo de la vista*. Madrid: Boletín de la AGE, núm. 34 (2002), p. 63-89.

9. VERDAGUER, Jacint. *Op. Cit.*, p. 109-110 (v. 145-156).

com a recurs retòric per mostrar el traspàs dels límits físics on poder trobar, dit amb paraules de Perejaume, un «espai on expandir-se».¹⁰

En les primeres versions del Colom, aquest també és transportat físicament per l'àngel per veure des de les altures el nou continent on haurà d'arribar:

[...] y ab sa vesta d or mitg abrigantlo,
de lliris y clavells enamentada,
ab ell gojós pels ayres s enarvola¹¹

i s'enfilen cel amunt fins a veure Amèrica amb perspectiva, la qual:

D'ample li n sembla menos que l Europa
[...]
pero, de llarga, tant que amb sos brassos
de pol a pol arriba gegantina
y apar estrenyer i migcerclar la terra.
Fressosos rius s abocan a sas voras,
y d un mar y d altre las bronzentas onas
fan recular cent lleugas mar endintre.
Un rengle de montanyas alterosas,
que com gegants d escabellada testa
s hi donan la ma d un cap a l altre,
lo bosch aguaytan y el jardí ufanosos
que per tot elles y sos vessants s estenen.¹²

En aquesta mirada al continent americà, ja sigui casual, ja sigui perquè en tenia algun tipus de coneixement, ni que fos indirecte, Verdaguer descriu la desembocadura dels grans rius de la mateixa manera que Colom ho feia, referint-se al Golf de Paria i a l'arribada de l'Orinoco a l'oceà, en la carta enviada als reis catòlics després del seu tercer viatge a Amèrica:

[...] creo que allí es el Paraíso terrenal, adonde no puede llegar nadie, salvo por voluntad Divina [...].

10. Perejaume, en la presentació de l'exposició *Maniobra* al MNAC (6/11/2014) va referir-se al llibre *Al cel* de Jacint Verdaguer com un llibre en el qual l'autor busca «un espai on expandir-se».

11. VERDAGUER, Jacint. *Colom*, Primer cant. A: *Escrits inèdits de Jacint Verdaguer*. Volum II (*Colom*). Barcelona: Barcino, 1978, p. 74.

12. *Ibíd.*, p. 76.

Grandes indicios son éstos del Paraíso terrenal, porque el sitio es conforme á la opinión de estos santos é sanos teólogos, y asimismo las señales son muy conformes, que yo jamás leí ni oí que tanta cantidad de agua dulce fuese así dentro é vecina con la salada; y en ello ayuda asimismo la suavísima temperancia, y si de allí del Paraíso no sale, parece aun mayor maravilla, porque no creo que se sepa en el mundo de río tan grande y tan fondo.¹³

Com l'Orinoco en arribar a l'Atlàntic, els rius que veu el protagonista del primer poema colombí de Verdaguer semblen endinsar-se en l'oceà i, de tan cabalosos, n'aturen les onades i n'eviten la salabor, la qual cosa és descrit en la carta esmentada de Colom com un senyal que permetria pensar que aquell era el paradís terrenal. Segurament mai es podrà saber si Verdaguer tenia coneixement d'aquella carta en la qual Colom manifestava obertament que la terra descoberta era el paradís terrenal —afirmació, sigui dit de passada, no metafòrica sinó fonamentada en un profund convenciment religiós—, però no es pot negar que per al poeta, ja en les primeres versions del que acabaria essent *L'Atlàntida*, la descripció del nou món comportava, per exemple —i tampoc deu ser casual— que en aquell espai idíl·lic hi cantés «l'ausell del paradís»:

—Mirala, que gentil y jovensana,
de quinas robas y joyells vestida
se gronxa en las escumas la gran terra
a que has de donar nom! De sas rieras
los sorrals son perlas y or purissim.
Los arbres pa donan en sas boscurias
l'ausell del paradís canta y saltirona.¹⁴

També en la «Conclusió» de *L'Atlàntida* es pot apreciar que, un cop acabada la descripció de l'enfonsament, reapareix la intuïció de l'existència d'un paradís desconegut per part de Colom. Aquesta intuïció, però, més que fonamentar-se vagament en una mirada i en una

13. COLÓN, Cristóbal. «Tercer viaje del Almirante D. Cristóbal Colón». A: *Relaciones y cartas de Cristóbal Colón*. Madrid: Librería de la viuda de Hernando y C^a, 1892, p. 288.

14. VERDAGUER, Jacint. *Colom*, Primer cant..., p. 77.

interiorització no raonada de la realitat —*intueri*— per a Verdaguer respon a la revelació divina:

Finalment als llavis del bon vell la història,
i, com dormint lo somni de la glòria,
l'inspirat mariner no li respon;
és que, envolt amb la boira del misteri,
amb celésties i llum d'altre hemisferi,
dintre sa pensa rodolava un món.

Darrere aqueixa Atlàntida enfonsada,
la verge de son cor ell ha obirada,
com, part dellà d'un pont, gentil ciutat;
com, darrere d'eix cel, cels més hermosos;
com, darrere eixos astres lluminosos,
lo tabernacle d'or de l'Increat.¹⁵

Així, després d'escoltar la història, Colom es crea una imatge, una representació, d'«un món» «en sa pensa». A partir de les descripcions d'un entorn essencialment natural Colom intueix —podríem dir-ho amb paraules de l'Apocalipsi— «un cel nou i una terra nova»,¹⁶ i és amb la perspectiva de l'arribada a aquest nou món que comprèn i dona sentit a l'enfonsament de l'Atlàntida.

M'he referit fins aquí a l'inici i al final del poema verdaguerià, però entre la «Introducció» i la «Conclusió» el lector troba, entre d'altres, uns aspectes que són essencials en el poema verdaguerià com a) la desaparició del continent mític de l'Atlàntida provocada per una espectacular «naturalesa desfermada»,¹⁷ b) l'èpica dels treballs d'Hèrcules, i c) la descripció de «llocs» diversos que acaben esdevenint «paisatges». I em refereixo a aquesta conversió de «lloc/espai» a «paisatge» perquè em sembla que és determinant per a la comprensió del poema: com diu Jean-Marc Besse a *L'espace du paysage*, la terra es converteix en paisatge en tant que apareix com un espai per a ser descobert i en el

15. VERDAGUER, Jacint. «Conclusió». A: *L'Atlàntida...*, p. 247-248 (v. 1-12).

16. *Llibre de l'Apocalipsi* 21, 1.

17. Així la descriu Pere Farrés en l'«Estudi preliminar» de l'edició esmentada (p. 25).

qual transcorre una experiència humana.¹⁸ I això és exactament el que succeeix tant a Hèrcules a l'Hort de les Hespèrides, a la Nova Hespèria, en la fundació de Barcelona als peus de Montjuïc, etc., com a Colom en tot allò que projecta sobre el «descobriments» del nou món.

Seguint aquest — diguem-ne — patró representacional, el tractament literari dels espais mítics a *L'Atlàntida* no obeeirà estrictament la idea pròpia del pensament del XIX, segons la qual el paisatge infon caràcter als seus habitants, sinó que, més d'acord amb els paràmetres de l'anomenada «segona modernitat», serà el caràcter dels homes que crearà el paisatge, el lloc, la ciutat mítica; i de nou em remeto, als exemples ja esmentats de l'Hort de les Hespèrides, la Nova Hespèria, la ciutat de Barcelona, o Gibraltar, on s'acaba modificant no només la geografia humana sinó també la física, amb l'obertura de l'estret. Així, en la mesura que la descripció de la natura incorpora noves percepcions, i per tant noves perspectives d'interpretació no neutres, l'espai esdevé paisatge. O dit d'una altra manera, en tant que la representació de la natura és mediada per una idea preconcebuda per part de l'autor, es despleguen nous sentits que restaven ocults en les simples reproduccions mimètiques de la realitat.

D'aquesta manera, la nova Hespèria, fundada a la península després de l'enfonsament de l'Atlàntida, esdevé l'hereva de les virtuts del continent desaparegut; l'Hort de les Hespèrides es converteix, com va dir Pere Farrés, en l'enyorat paradís perdut¹⁹ gràcies a la imatge arcàdica que en donen la mateixa Hesperis i el vell ermità;²⁰ i la fundació de Barcelona per part d'Hèrcules aporta una revisió mitificada

18. BESSE Jean-Marc. *L'espace du paysage. Considérations théoriques*. A: LUNA, Toni i VALVERDE, Isabel (dir.). *Teoría y paisaje: reflexiones desde miradas interdisciplinarias*. Olot / Barcelona: Observatori del paisatge de Catalunya / Universitat Pompeu Fabra, 2011, p. 22-24.

19. FARRÉS ARDERIU, Pere. «Estudi preliminar». A: VERDAGUER, Jacint. *L'Atlàntida...*, p. 56.

20. Vegeu VERDAGUER, Jacint. «Cant segon». A: *L'Atlàntida...*, on es descriuen «cinamoms a rengles i poncemers altívols» (v. 101), i es diu que «[I]os cirerers s'hi gronxen, de flors viventes toies» (v. 105), «[r]ieronets hi llisquen i fonts arruixadores» (v. 109), «[c]ascades mil esqueixen ses ones de bromera / per escalons de pòrfir i balmes de cristall» (v. 117-118), «riberencs herbatges, com un ruixat de perles» (v. 121), etc.

Sembla, doncs, aquesta representació idíl·lica de la natura atlàntica, la prefiguració del paradís terrenal esmentat més amunt.

del passat històric de la ciutat. I la invenció de mites, ja siguin personatges o llocs, no és altra cosa, segons Manfred Beller, que l'«acte fundacional de la pròpia imatge per part d'una comunitat»,²¹ i Colom, emmirallat en Alcides, esdevé també un heroi mític que, com tots els herois mítics ha de «construir la seva identitat com a individu però també com a membre d'una comunitat»²² que busca un ideal. I des de la perspectiva de Verdaguer aquesta comunitat que envolta Colom podria ser, perfectament, la comunitat cristiana, i l'ideal a assolir seria el paradís terrenal esmentat.

El resultat d'aquesta mirada a l'espai mític és la concreció d'un Colom que, amb «voluntat cristianitzadora i missional»,²³ es converteix en el nou Hèrcules que, empès per una mà divina, unirà els extrems del món. Si Alcides és el braç de Déu que destrueix el mal i crea un nou Edèn en l'Hespèria repoblada, Colom serà el portador de la fe cristiana a l'anomenat nou món, que és alhora la possibilitat d'habitar el paradís terrenal. Per tant, si com diu William J. T. Mitchell «el paisatge és una escena natural mediatitzada per la cultura»,²⁴ per a Verdaguer el paisatge de les noves índies, com el de la península ibèrica repoblada, estaria totalment mediatitzat per l'arrelada cultura cristiana en la qual s'havia format; fins i tot en la contemplació de l'oceà —acompanyada per la història de l'ermità— i en la visió de la Nova Hespèria del cant desè s'aprecia l'inici de les premonicions de Colom en les quals la divinitat cristiana ja té una rellevància cabdal:

Colom mira l'Atlàntida sense mida,
com si hi sentís alguna veu que el crida:
com si, de genis, mostres i gegants
entremig dels fantasmes vagarosos,
obiràs d'una verge els ulls verdosos,
verdosos com les ones i amargants.

21. BELLER, Manfred i LEERSSEN, Joep. *Op. Cit.*, p. 373: «The invention of a myth is the founding act of a community's self image».

22. *Ibid.*, p. 376.

23. FARRÉS ARDERIU, Pere. «Verdaguer i Colom: o de la joventut a la maduresa del poeta». *Anuari Verdaguer*, núm. 9 (1995), p. 132.

24. MITCHELL, William John Thomas. «Imperial landscape». A: MITCHELL, William J. T. *Landscape and Power*. Chicago: The University of Chicago Press, 1994, p. 4.

Mes “en distrau del savi la veu forta,
que a Espanya la seva ànima se'n porta;
deixa'ls volar, oh pàtria!, per ton cel;
ensenyà'ls bé tes ribes i encontrades,
on de qui et féu se veuen les ditades,
com les de l'àurea abella en pa de mel.”²⁵

II

La representació literària dels espais en el poema de Verdaguer ve acompanyada de manera indissociable, com s'ha dit al principi, dels desplaçaments físics dels protagonistes; uns desplaçaments que acaben esdevenint viatges mítics. Amb les descripcions ja citades dels llocs apareguts/descoberts/creats i desapareguts/negats, i, per tant, amb la construcció d'uns espais mítics, Colom es prepara per emprendre un viatge de la mateixa manera que la història llegendària i mítica explica el viatge d'Hèrcules. Aquest emprèn un camí, observa, descobreix una realitat desconeguda per a ell, actua i després retorna a la realitat quotidiana amb una experiència que transformarà la resta de la seva existència, això és, una nova vida, amb Herperis, a la Nova Hespèria.

A Colom li passa semblantment: l'ancià el porta a un cim, davant del mar, observa, escolta, obre els ulls a una nova realitat — mítica però també mística—, arriba a l'èxtasi en la contemplació d'aquesta nova realitat que va més enllà dels límits preestablerts, i retorna als quefers diaris actuant en conseqüència. És en aquest sentit que cal entendre el que es diu en el pròleg de Pere Farrés a l'edició de *L'Atlàntida* de les *Obres completes* sobre la utilització del mite com a recurs per a relligar el pla ideològic i el poètic.²⁶

En la «Conclusió» a la qual ja m'he referit diverses vegades Verdaguer descriu breument l'èxtasi contemplatiu esmentat, els efectes

25. VERDAGUER, Jacint. «Cant desè». A: *L'Atlàntida...*, p. 232 (v. 7-18).

26. FARRÉS ARDERIU, Pere. «Estudi preliminar». A: VERDAGUER, Jacint. *L'Atlàntida...*, p. 54: «[Verdaguer] Assimilà els mites amb què treballava, se'ls feu seus i els donà la forma i el sentit que els esqueien segons el pla poètic i ideològic que s'havia fixat».

del qual fan preguntar-se al poeta si alguns elements de la natura i del firmament no són sinó ressons del paradís desitjat:

I en èxtasi exclama: —D'estelada
giravolta la terra coronada;
demà veurem renàixer el sol ponent;
si amb son carro de llum, que el cor enyora,
no daura altre país fins a l'aurora,
doncs què hi va a fer, digueu, al Occident?

La mar que a vostres peus dorm y somia,
no us porta d'altres platges l'harmonia?
L'aire no us du perfums del paradís,
ni planyívols sospirs d'una sirena
que busque d'altres braços la cadena,
morint d' amor son cor enyoradís? —²⁷

Per tant, els aires, els perfums d'harmonia i de paradís ja es fan presents com un reclam per a Colom. O dit d'una altra manera, són els elements que expressen poèticament aquella prefiguració anterior a tota descoberta. Segons Claude-Gilbert Dubois a *L'imaginaire de la découverte*: «[u]na prefiguració de l'objecte es fonamenta en el desig de veure-hi més lluny, especulant sobre la seva existència més enllà de la línia de l'horitzó visible, i construint una imatge fictícia per imitació i per extrapolació de les realitats tangibles».²⁸

El personatge de Colom desitja, especula, construeix..., en definitiva, somnia un paradís fet realitat al qual vol portar «la humanitat [...] / [...] en sa volada, / de promissió a la terra somiada, / com Moïses per aigües del Mar Roig!».²⁹ I Verdaguer, com a poeta, recreant el món nou a imatge dels seus desitjos i aspiracions espirituals, construeix un joc de representacions que, dit a la manera d'Stephen Greenblatt,

27. VERDAGUER, Jacint. «Conclusió». A: *L'Atlàntida...*, p. 248 (v.19-30).

28. DUBOIS, Claude-Gilbert. «L'imaginaire de la découverte: s'ouvrir, se découvrir». A: *L'imaginaire de la découverte*, Talence: LAPRIL / Université Michel de la Montaigne-Bordeaux III, 1994, p. 18: «une préfiguration de l'objet s'organise en fonction du désir de voir plus loin, en supputant son existence au delà de la ligne d'horizon visible, et en construisant fictivement une image par imitation et par extrapolation des réalités tangibles».

29. VERDAGUER, Jacint. «Conclusió». A: *L'Atlàntida...*, p. 255 (v. 164-167).

«són productores, i no només productes».³⁰ És a dir, que per mitjà de la representació literària d'espais i viatges mítics, Verdaguer aconseguix, sense parlar-ne explícitament, mostrar allò que per a ell era el camí, el viatge, que faria realitzable la utopia d'un paradís terrenal.

En definitiva, *L'Atlàntida* no és només un poema èpic protagonitzat per Hèrcules en què es narra l'enfonsament del continent mític, ni és —com és lògic i evident— una crònica del «descobriment» ni de la colonització del Nou Món. En canvi, en el context literari de la Catalunya de la segona meitat del segle XIX i en el context de l'experiència personal del seu autor, *L'Atlàntida* pot ser interpretada com la construcció poètica del sentit del viatge emprès per Colom i alhora com la construcció del sentit del «viatge espiritual» —místic, si es vol— de Jacint Verdaguer. I tant si ens referim a l'un com a l'altre la representació equilibrada de la realitat i del mite estan en el fonament de l'èxit i de la grandiositat d'aquesta obra.

30. GREENBLATT, Stephen. *Maravillosas posesiones: el asombro ante el Nuevo Mundo*. Barcelona: Marbot Ediciones, 2008, p. 28: «Con esto quiero decir que cualquier representación dada no es tan sólo el reflejo ni el producto de relaciones sociales sino que es en sí misma una relación social, ligada al conjunto de creencias, jerarquías, resistencias y conflictos que existe en otras esferas de la cultura por las que circula. Esto significa que las representaciones no son sólo productos sino también productoras, con capacidad para alterar de modo decisivo las mismas fuerzas que las generaron.»